

Tulkintoja hulluudesta historiassa

Petteri Pietikäinen: Hulluuden historia. Helsinki: Gaudeamus, 2013. 456 s. ISBN: 978-952-495-293-4.

Millainen on kokemus hulluudesta? Kuka määrittelee, että yksilön hulluus on ongelma yhteisölle? Ketä hulluus häiritsee? Oulun yliopiston aate- ja

oppihistorian professori Petteri Pietikäisen laaja teos avaa ikkunoita hulluuden historiaan sen kaikessa moninaisuudessaan. Samalla se kyseenalaistaa vaikiintuneitakin ajattelutapoja tulkita ja teoretisoida mielisairautta historiallisena ilmiönä.

Hulluksi todetaan ihminen, jonka käytös poikkeaa niin sanotusta keskivertokäyttäytymisestä enemmän kuin normaaliuden rajat sallivat. Hullu on erilainen, poikkeava, omituinen; joku, jonka kanssa kommunikointi on jotenkin nyrjähtänyttä (s. 12). Hulluus on siis aina suhteessa normaalina pidettyyn.

Tulkinnat hulluudesta ovat sidoksissa aikaan, kulttuuriin ja yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Hulluutta on määritelty, tulkittu ja pyritty hoitamaan kulloinkin vallalla olleiden käsitysten ja arvostusten kautta. Sitä on myös eri aikoina yritetty parantaa, hoitaa, hallita, hillitä, hiljentää ja kontrolloida eri tavoin. Uskonto, politiikka, talous ja tiede ovat kaikki olleet luomassa käsityksiä siitä, mistä poikkeava käytös johtuu, miten siihen tulisi yhteisöissä suhtautua, ja miten poikkeavasti käyttäytyviä tulisi hoitaa tai kontrolloida. Sukupuoli ja sosiaalinen asema taas vaikuttavat siihen, miten hulluudeksi tulkittuja oireita on pyritty käsittelemään.

Hulluus-sanan käyttö on tietoinen valinta: kirjoittaja haluaa

tarkastella ilmiötä lääketieteellistä näkökulmaa laajemmin. Johdannossa hän nostaa esiin myös kysymyksen siitä, ovatko mielisairauden oireet fysiologiassa ja biologiassa, vai voiko mielisairaudet selittää sosiaalisten ja psyykkisten seikkojen avulla. Hän toteaa, etteivät fysiologiset ja sosiaaliset syyt sulje toisiaan pois; toisaalta teoksen tarkoituksenakin on tarkastella hulluuden ilmenemistä historiassa ja siihen kohdistettuja toimenpiteitä, ei arvioida erilaisia selitysmalleja. Hulluuden historiassa katse suunnataan meidän ajastamme menneisyyteen – eikä muunlainen lähestymistapa olisikaan edes mahdollinen. Ajattelin itsekään itse sekä sosiologin että kulttuurihistorioitsijan näkökulmasta teosta lukevana, että se auttaa näkemään myös yhteiskuntatieteelliset hulluuden ja mielisairauden tulkintatavat sekä teoreettiset näkökulmat osana aikaansa ja kulttuuriaan. Siten ne asettuvat myös kriittisin silmin tarkasteltavaksi.

Teos jakautuu neljään osaan ja kahteentoista lukuun, jotka etenevät johdannon jälkeen kronologisesti ajassa: antiikista kuljetaan reipasta vauhtia keskiajan ja uuden ajan läpi valistukseen. Sen jälkeen tahti hidastuu, kun pysähdytään tarkastelemaan hulluuden historian suurta muutosta, 1800-luvulla tapahtunutta me-

dikalisoitumista. Teoksen toisessa osassa käydään aluksi läpi psykiatrian nousua hulluutta määrittäväksi tieteenalaksi, sen jälkeen siirrytään tarkastelemaan erilaisia hulluuden diagnooseja ja luokitteluja melankoliasta neurosyfilikseen ja hysteriaan, ja lopuksi paneudutaan mielisairaaloitoksen historiaan. Näkökulma on pääosin Euroopassa – Englannissa, Saksassa, Ranskassa ja Suomessa – mutta välistä luodaan katse myös valtameren toiselle puolen Yhdysvaltoihin.

Kolmas osa paneutuu hulluuden hoitoon ja hallintaan 1900-luvulla: osansa saavat niin hypnotismi kuin psykoterapia, neuroosien hoito kuin insuliini- ja sähköshokit. Hulluuden hallinnan keinot näyttävät varsinkin epätoivoisina yrityksinä luoda ymmärrystä ja etsiä toimivia hoitokeinoja mielen sairauksiin. Pietikäinen toteaa, ettei vuosikymmenien takaisia tieteellisiä standardeja ole perusteltua tuomita nykyisillä lääketieteen kriteereillä; tämä olisi anakronismia eli menneisyyden tulkintaa nykyisten arvojen ja käytäntöjen mukaan (s. 241). Toisaalla hän kuitenkin kirjoittaa, että vaikka meillä ei nykyisen lääkityskeskeisen hoitostandardin valossa olisikaan syytä moralisoida esimerkiksi aiempien sukupolvien lapsiin kohdistettuja toimenpiteitä, ovat lapset kuitenkin joutuneet

kokemaan konkreettisesti kun-kin aikakauden medikaalisen viisauden ja tyhmyyden (s. 238).

Lääketiede onkin monesti tar-koittanut hyvää, mutta saanut aikaan järjestyttävän paljon in-himillistä kärsimystä. Kuvaa-vaa on, että tuhansia loboto-mialeikkauksia tehnyt Walter Freeman uskoi loppuun saakka olevansa potilaidensa hyvänte-kijä. Teoksessa on sivulla 235 kuva Freemanista suorittamas-sa transorbitaalista lobotomi-aa, jossa ”jään murskaamiseen käytetyn piikin tai kädensijalla varustetun sukkapuikon tapai-nen instrumentti naputettiin pienellä vasaralla silmämunan ja silmäluomen välistä kal-lonpohjan läpi aivoihin, jossa sitä heiluteltiin edestakaisin ja katkaistiin otsalohkon hermo-ratoja” (s. 234). Tämänkaltaiset suorat kuvaukset tuovat histo-rian eläväksi. Voi vain kuvitel-la, millaisia ajatuksia liikkui keski-ikäisen potilaan mielessä hänen löytäessään Freemanin arkistosta kuvan itsestään 12-vuotiaana piikit silmissä.

Teoksen neljäs luku syventyy teemoihin, jotka tulevat jo lähelle omaa aikaamme: rotu-hygieniaan, ”kelvottomien” pakkosteriloointeihin, yksilön olemattomaan oikeusturvaan ja viimein Saksassa käytettyyn eu-geniikkaan. Tässä luvussa näkyy erityisen selvästi se, että hulluus on poliittinen ja yhteiskunnal-

linen kysymys. Köyhiä potilaita on käytetty lääketieteellisten tekniikoiden, kemikaalien ja hoitomenetelmien koekanii-neina etenkin niissä vaiheissa, joissa riskit ovat olleet suurim-pia (s. 330). Hulluuden historia kertoo myös sen, että ihmistä ja hänen käyttäytymistään ja sairauksiaan tulkitaan pitkälti taustan ja aseman mukaan (s. 332). Karmeuksien ja kauhu-tarinoiden vastapainoksi Pie-tikäinen nostaa esiin myös va-lonpilkahduksia ja esimerkkejä, joissa inhimillisuus, potilaiden hyvinvoinnin huomioiminen ja empatia ovat olleet pääosissa.

Kirjoittaja käyttää sanaparia ”tarttuva diagnoosi” kuvaamaan niitä vakavien mielisairauksien ja psyykkisen terveyden väli-maastoon sijoittuvia sairaus-nimityksiä, jotka leviävät ensin lääketieteen piiriin ja sen jälkeen yleisempään kielenkäyttöön ja ajattelutapoihin (s. 130). Tällai-sista diagnooseista on hyötyä jonkin aikaa; niiden käyttöarvo kuitenkin vähenee ajan myötä.

Pietikäinen asemoituu historian-tutkijaksi eikä lähde tuomitse-maan menneisyyttä ja siellä eläneiden ihmisten tekemiä valintoja. Hän ei kuitenkaan peittele myöskään kriittisiä näkemyksiään esimerkiksi psykenlääkkeiden käyttöön, ”farmakologiseen pakkopai-taan” (s. 300). Myös sanavalin-nat kuten ”hulluuden historian

synkkiä hetkiä” rotuhygienia-sta puhuttaessa tuovat kirjoittajan läsnä olevaksi. Hän ottaa kan-taa, mutta ei moralisoi.

Tämänlaajuisessa teoksessa tutkijalla on paljon keskustelu-kumppaneita, ja lähdeluettelo onkin varsin mittava. Kirjoitta-ja tuo kiinnostavasti esiin myös esimerkiksi foucault’laisen ajattelutavan ylivallan psykiat-rian historian kirjoittamisessa suhteessa ”suuren säilöönoton” teemaan (s. 140–142). Näin hän asettaa lukijan pohtimaan myös tiettyjen teoreettisten ajattelu-tapojen hegemonisuutta ja paikkaa historiassa.

Monet mielisairaloissa elä-neiden elämäkerrat ja muistel-mat nostavat esiin sairauden kokeneiden omia kokemuksia ja tuovat esiin yksilöiden tari-noita, joita etenkin kauempaa historiasta on lähes mahdotonta löytää. Nämä kokemukset nou-sevat kirkkaina välähdyksinä esiin ja kertovat ”toisia tarinoi-ta”: mielisairaus voi olla kokijal-leen tuskallista, mutta tuottaa myös positiivisia tuntemuksia. Toisaalta hoito voi pahimmil-laan olla huomattavasti tautia ahdistavampaa ja kivuliaampaa.

Miten hulluutta hoidetaan sadan tai viidensadan vuoden päästä? Näyttääkö oma aikamme yhtä katastrofaalisen kammotta-vana kuin meille nyt näyttätty rotuhygienian, pakkopaitojen

tai lobotomian aika? Tiedämmekö hulluudesta loppujen lopuksi yhtään mitään? Pietikäisen teos ei luo luottamusta inhimillisyyteen ja ihmisyyden kunnioittamiseen sen kaikissa muodoissa. Se asettaa hulluudeksi kutsutun ilmiön historiallisiin yhteyksiinsä ja auttaa näkemään myös oman aikamme ja sen valinnat, arvostukset ja päätökset osana historiaa.

Päivi Rantala